

Література:

1. Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы / Анохин П. К. – М.: Наука, 1978. – 304 с. – (Избр. труды).
2. Атанов Г. А. Деятельностный подход в обучении. / Атанов Г. А. – Донецк: ЕАИ-пресс, 2001. – 160 с. – (Монография).
3. Блонский П. П. Память и мышление. / Блонский П. П. – М.: Наука, 1964. – 208 с. – (Избр. психолог. произведения).
4. Гальперин П. П. Введение в психологию. / Гальперин П. П. – М.: Книжный дом «Университет», 1999. – 332 с. – (Учебное пособие для вузов).
5. Дрокина О. В. Развитие когнитивной и эмоционально-волевой регуляции деятельности младших школьников и младших подростков: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Дрокина Ольга Викторовна. – М., 1999. – 207 с.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология. / Зимняя И. А. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с. – (Учебное пособие).
7. Конопкин О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности. / Конопкин О. А. / - М.: Наука, 1980. – 270 с. – (Монография).
8. Лурия А. Р. Язык и сознание. / Лурия А. Р. / - М.: МГУ, 1978. – 320 с. – (Монография).
9. Маркова А. К. Мотивация учебной деятельности школьника (в помощь учителю). / А. К. Маркова // Вопросы психологии. – 1978. – № 3. – С. 136–142.
10. Соломоник А. Б. Семиотика и лингвистика. / Соломоник А. Б. – М.: «Молодая гвардия», 1995. – 352 с. – (Учебное пособие).
11. Шаповал И. А. Методы изучения и диагностики отклоняющегося развития. / Шаповал И. А. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 320 с. – (Учебное пособие).

УДК 376.1-056.262:376.016:741

Рецензент
Гудилі М.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ САМОКОНТРОЛЮ ШВИДКОСТІ ГРАФІЧНИХ РУХІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЗРЯЧИХ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

К. С. Довгопола

У статті описано експеримент з вивчення формування самоконтролю графічних рухів сліпих учнів початкових класів. Самоконтроль досліджено у процесі малювання ліній і форм.

Ключові слова: сліпі учні, самоконтроль, малювання.

В статті описан експеримент по изучению формирования самоконтроля графических движений у слепых учеников младших классов. Самоконтроль исследовался в процессе рисования линий и форм.

Ключевые слова: слепые ученики, самоконтроль, рисование.

In the article the experiment is described on the study of self-control of graphic motions by blind primary school age pupils. Self-control was probed in the process of drawing of lines and forms.

Keywords: blind primary school age pupils, self-control, drawing.

Порушення зору призводять до зниження рівня самостійності, що, в свою чергу, зумовлює появу у дітей пiзнавальної пасивності, вербалізму знань, недостатність емоційно-вольової сфери особистості тощо. Необхідність корекційно-розвиваючої спрямованості навчання і виховання, конкретизації шляхів і засобів корекції недоліків особистісного розвитку дітей з важкими порушеннями зору викликає потребу в теоретичному та експериментальному дослідженні особливостей формування особистості незрячого учня та науковому обґрунтуванні системи впливів на цей процес.

Образотворча діяльність – це навчальний предмет, який має значну специфічність у методиці викладання в школах для сліпих дітей. Навчальна діяльність на цих уроках носить яскравий характер послання предметно-практичних та інтелектуальних дій. Окрім того, образотворче мистецтво базується на емоційному сприйнятті та відтворенні зовнішнього та внутрішнього світу дитини. Спираючись на особливості реалізації навчально-виховного процесу під час навчання образотворчої діяльності, саме цей предмет було обрано нами для вивчення особливостей формування самоконтролю у незрячих учнів молодшого шкільного віку.

Образотворча діяльність включає в себе дві сторони: художньо-образну та графічну, яка відіграє відносно першої виконавчу, технічну роль [1]. Графічна діяльність здійснюється за допомогою цілої ланки спеціальних рухових умінь та навичок, які передачають реалізацію систем рухів з певними властивостями. У малювальних рухах виявляються всі ті властивості, які є характерними і для рухів взагалі.

Оскільки від характеру малювальних рухів залежить результат образотворчої діяльності, то вони не залишаються весь час однаковими. Характер малювання ліній, штрихів або мазків змінюється залежно від задуму автора. Саме цей факт дозволяє говорити про особливості графічних рухів як про спеціальну здатність до образотворчої діяльності, а саме про здатність до самоконтролю цих рухів відповідно до художньо-образної сторони зображення.

Зміна графічних рухів за швидкістю, силою та розмахом завжди призводить до певної зміни самого малюнка. Відсутність самоконтролю рухів за цими параметрами не дозволяє дітям створювати виразні зображення та породжує стереотипізацію графічних образів.

Окрім того, здійснення самоконтролю, стимулюючи школярів шукати і виправляти помилки, активізує всю пізнавальну діяльність учня. Його ставлення до отримання знань та оперування ними, впливаючи тим самим на розумовий розвиток.

Т.Н.Доронова у результаті своїх досліджень дійшла до висновку, що здійснення дії контролю (в залежності від рівня їх виконання) сприяє підвищенню якості малюнка, вдосконаленню створених зображень, поглибленню їх образності та виразності, що викликає у дітей задоволення власною творчістю та підвищує цікавість до малювання [2].

На нашу думку, формування та розвиток самоконтролю сприятиме підвищенню якості та продуктивності самостійної творчої діяльності, зокрема і образотворчої. З іншої сторони – спеціально організоване систематичне навчання контролюючих дій в процесі викладання образотворчого мистецтва позитивно впливатиме на формування самоконтролю сліпих учнів молодшого шкільного віку.

Спираючись на аналіз загальної та спеціальної літератури, а також на результати проведеного експерименту, було розроблено і апробовано корекційно-розвивальну методику формування самоконтролю у сліпих молодших школярів на матеріалі образотворчої діяльності. Розглянемо детальніше її вплив на розвиток самоконтролю швидкості графічних рухів у незрячих учнів.

Корекційно-розвивальну методику було розроблено з урахуванням загальних закономірностей формування перцептивних дій та самоконтролю, а також особливостей навчальної діяльності незрячих дітей молодшого шкільного віку.

Також, спираючись на дослідження В.В. Клименка, який виділив п'ять основних форм активності, що забезпечують точність психомоторних дій: 1)

сенсорна активність; 2) перцептивна активність; 3) активність установки; 4) активність психічного відображення; 5) активність психічної взаємодії (відображення, проєктування і регуляція живих рухів) [3]. методика (формуючого експерименту включала активізацію всіх перелічених форм.

Зазначимо, що контроль та регуляція психомоторних дій відбувається за участю різних відділів нервової системи. Окрім того, на результат рухової діяльності впливають також різноманітні внутрішні і зовнішні фактори, значна частина яких не підпорядкована особистості. Проте найважливішою умовою для виконання, контролю та корекції дії за рахунок зворотних зв'язків виступає сформоване та відображене у головному мозку моторне завдання (образ-мета) (П.К. Анохін, М.О. Бернштейн, В.В. Клименко, Л. Роговик). З врахуванням цього особливу увагу під час корекційно-розвивальних занять було приділено формуванню усвідомленої мети графічних рухів.

Перед учнем ставилось завдання виділити певні якості об'єкту, після чого демонструвалися засоби відтворення цих якостей на малюнку, які передають здійснення самоконтролю графічних дій. Також дітям надавався зразок руху потрібної якості, якої вони повинні були отримуватись задля досягнення образотворчого ефекту.

З цією метою експериментатор, демонструючи школярам графічні рухи (відповідно до завдання), звертав їхню увагу на контроль рухів за тим параметром, від якого залежала успішність виконання зображення (наприклад, за швидкістю). Організуючи кінestetичне сприймання, експериментатор користувався двома основними методами: клав руку дитини на власну, демонструючи рухи, та брав руку учня у власну і діяв його рукою (метод «пасивних рухів»). Кожен показ зразка рухової діяльності супроводжувався словесними поясненнями.

Після цього дитині надавалась можливість засвоїти рухи заданої якості шляхом практичних дій, у процесі яких відбувалась підлаштування графічних рухів до еталонних. Якщо учень діяв неправильно, або у процесі малювання змінював спосіб дій з правильного на неправильний, то експериментатор зупиняв процес і знову показував та пояснював, як саме потрібно виконувати рухи.

Перед виконанням завдання з дитиною обговорювався майбутній малюнок та умови успішного його виконання, використовувались елементи планування майбутньої роботи. Після завершення виконання малюнок аналізувався з акцентом уваги школярів на залежність результату від рухів руки під час зображення.

Формуюча корекційно-розвивальна робота відбувалася у три етапи з послідовним ускладненням завдань, кожен з яких включав навчальні і підсумкове заняття.

Експериментальне навчання відбувалось серед учнів 1-4 класів. оскільки учні підготовчого класу ще не мають достатнього рівня сформованості знань, умінь та навичок з образотворчого мистецтва, а також

не досягли необхідного рівня розвитку ЦНС. Навчальні заняття проводились з невеликими групами дітей (3-4 учня), підсумкові – індивідуально.

У експерименті взяли участь учні молодшого шкільного віку: 30 дітей експериментальної групи та 30 дітей контрольної групи, які не проходили спеціального навчання. Результати корекційного впливу було простежено шляхом порівняння результатів експериментальних даних цих двох груп, а також співставленням з даними, отриманими у процесі констатуючого дослідження.

З метою з'ясування рівня уміння контролювати рухи за швидкістю школярам було запропоновано два типи завдань: перший – на вивчення рівня самоконтролю у процесі малювання ліній, другий – на визначення рівня самоконтролю у процесі малювання форм.

Результати за першим типом завдань представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняння результатів констатуючого та формуючого етапів дослідження у визначенні рівнів сформованості самоконтролю швидкості графічних рухів у процесі малювання ліній

	Констатуюче дослідження	Експериментальна група	Контрольна група
Високий рівень	0%	40%	0%
Середній рівень	10,9%	46,7%	13,3%
Низький рівень	43,5%	13,3%	40%
Нульовий рівень	45,6%	0%	46,7%

Учні експериментальної групи (ЕГ) продемонстрували значно кращі результати, ніж учні контрольної групи (КГ). Вони краще орієнтувались на аркуші паперу, демонстрували впевненість у власних силах, зосередженість на завданні. До 13,3% школярів, які показали низький рівень самоконтролю швидкості графічних рухів, відносяться діти з гіперактивністю та з вираженою астенією. Також діти з контрольної групи часто відволікались, сильно напружували руки (особливо під час пришвидшеного малювання) і в результаті швидко втомлювались, губились при переході з рядка на рядок. Показовим є також той факт, що учні з ЕГ принустилися незначної кількості помилок, в той час як роботи КГ містять значно більшу кількість помилок.

Завдання на перевірку рівня самоконтролю швидкості графічних рухів під час малювання форм було значно складнішим, через що значення показників дещо знизилось, проте різниця між двома групами є також значною. Порівняння результатів дослідження за другим типом завдань представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Порівняння результатів констатуючого та формуючого етапів дослідження у визначенні рівнів сформованості самоконтролю швидкості графічних рухів у процесі малювання форм

	Констатуюче дослідження	Експериментальна група	Контрольна група
Високий рівень	0%	33,3%	0%
Середній рівень	0%	50%	3,3%
Низький рівень	41,3%	10%	43,3%
Нульовий рівень	58,7%	6,7%	53,3%

Найпершою відмінністю у виконанні завдання між учнями став той факт, що майже всі діти ЕГ (окрім кількох першокласників) попросили дозволу не обколювати шаблон, а зображувати дзигу самотійно, серед КГ таких було всього двоє (і обоє мали залишковий зір). Також звертає на себе увагу, що рівень виконання зображення у ЕГ значно вище, хоча вони і малювали без шаблону.

Для школярів з КГ завдання обколоту коло виявилось дуже складним. Вони не могли втримати шаблон лівою рукою, він ковзав по паперу, губили місце, де закінчили малювати. Часто, розпочавши обколювати коло, учні віддали його і продовжували малювати без шаблону.

Цікавим є також той факт, що діти з ЕГ переважно дотримувались орнакової сили натиску на грифель і впродовж виконання одного завдання, і впродовж всієї серії експерименту. Натомість більшість учнів з КГ тим сильніше натискали на грифель, чим складнішим було завдання, у результаті чого вони через втому часто не могли продовжувати малювати, навіть, якщо час ще не був вичерпаний.

Показовими є заяви окремих дітей з ЕГ про те, що вони не можуть малювати дуже швидко, оскільки тоді важко перевіряти себе і можна помилитись. Це бажання зобразити дзигу правильно є також причиною (поряд зі складністю завдання) дещо нижчих показників, порівняно з результатами, отриманими під час зображення ліній.

Таким чином, можна зробити висновок, що спеціальне корекційно-розвиваюче навчання відчутно позитивно вплинуло на рівень сформованості самоконтролю швидкості графічних рухів у сліпих молодших школярів.

Окрім того, спостерігались й інші суттєві зрушення. Відбувся певний розвиток дрібної моторики, діти стали швидше, точніше і вправніше працювати грифелем. В учнів з порушеннями орієнтації у малому просторі зникли відповідні проблеми в процесі орієнтації на аркуші паперу. Також вчителі школярі стали уважніше та більш повно обстежувати наочність натуральні предмети і рельєфні зображення), вони навчилися визначати місце малюнка на аркуші, його складові елементи, їх форму та розмір тощо. У найголовніше – зрозуміли залежність між якістю обстеження наочності та

якістю виконаного ними зображення. Зрозумівши також пряму залежність результатів власної роботи від правильності виконання способу дій та регулярної самоперевірки, учні стали приділяти їм більше уваги.

Окремо потрібно зазначити невелику кількість школярів, у яких помічені зміни не були значними. За нашими спостереженнями, всі вони мали супутні ускладнюючі фактори: значну астеничність та м'язову слабкість, швидку втомлюваність, порушення уваги, гіперактивність. На нашу думку, ці діти зможуть досягти більш високих результатів за умови додаткового психологічно-педагогічного обстеження та розробки для них індивідуальних програм навчання.

Порівнюючи зміни, які відбулися у розвитку самоконтролю в учнів з залишками зору і тотально сліпих, помічено, що й ті, й інші є значними. Проте у тотально незрячих молодших школярів позитивні зміни проявились яскравіше. На нашу думку, це пов'язано з тим, що наявність залишкового зору сприяла певному стихійному розвитку самоконтролю у дітей, натомість цілковита відсутність візуальної інформації значно ускладнювала і майже унеможливила подібне у тотально сліпих, тому їх показники до початку корекційно-розвиваючого навчання були значно гіршими. Спеціально організований формуючий експеримент дозволив повною мірою використати компенсаційні механізми, що й вплинуло на розвиток самоконтролю.

Зазначимо також, що необхідною умовою формування самоконтролю образотворчої діяльності у сліпих учнів є наявність у них необхідного запасу відповідних знань та умінь користуватися ними. При цьому потрібно враховувати, що самоконтроль формується повільніше, ніж знання. Крім того, сліпі діти потребують частого спонування до самостійного контролю, особливо на перших етапах його формування.

Отже, результати застосування формуючої методики показали наявність позитивних змін у ефективності здійснення образотворчої діяльності після експериментального навчання. Поетапне формування самоконтролю призвело до розвитку компонентів самоконтролю та досягнення учнями експериментальної групи вищого рівня сформованості самоконтролю, сприяло розвитку мисленнєвої та практичної діяльності. Проте зазначимо, що описане дослідження не претендує на повний та вичерпний аналіз проблеми формування самоконтролю у сліпих молодших школярів на матеріалі образотворчої діяльності. Натомість воно підтверджує важливість та перспективність подальшого вивчення даного напрямку.

Література:

1. Генезис сенсорних способностей./ Под ред. Л.А. Венгера. – М.: "Педагогика", 1976. – 256 с.
2. Доронова Т.Н. Формирование действий контроля на занятиях рисованием у детей старшего дошкольного возраста. Авт. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1978. – 18 с.

3. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих: Учебное пособие для студентов высших педагогических заведений. – СПб., 2006. – 336 с.

4. Роговик Л. Психомоторика дитини. – К.: Главник, 2005. – 112 с.

5. Снінова Є.П. Тифлопсихологія. – К.: ВО УФЦ-БФ "Візаві", 2002. – 196 с.

УДК: 376 – 056.26:371.212+371.212 – 056.26

Рецензент
Литовченко С.В.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ІНТЕГРУВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР

В.В. Жук

У статті висвітлені питання комфортності перебування дитини з порушеннями слуху у школі, де впроваджене інклюзивне навчання, встановлення соціальних зв'язків з ровесниками дитини у школі і поза школою, а також ставлення до таких дітей з боку чуючих ровесників та педагогічного колективу.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, інклюзивне навчання, соціальні зв'язки.

В статті освещены вопросы комфортности пребывания ребенка с нарушениями слуха в школе, в которой введено инклюзивное обучение, установление социальных связей со слышащими детьми в школе и вне школы, а также отношения к таким детям со стороны слышащих ровесников и педагогического коллектива.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, инклюзивное обучение, социальные связи.

In article questions of comfort of stay of the child with a hearing disorder at school in which it is introduced inclusive training, an establishment of social communications with hearing children at school and out of school, and also the relation to such children of from outside hearing coevals and pedagogical collective are taken up.

Keywords: children with violations of ear, inclusive teaching, social connections.

Інклюзія визнана сучасною науковою думкою пріоритетним напрямком розвитку педагогіки. Впровадження інтегративних підходів у навчання дітей з порушеннями слуху – одна із складових формування адаптованої освітньої системи з можливістю вибору батьками навчального закладу, в якому навчання і перебування дитини було б найбільш комфортним та ефективним з огляду на майбутні перспективи соціального самовизначення і самореалізації.